

MAGYAR KÖNYVESHÁZ

Magyarországi kódexek a bécsi Österreichische Nationalbibliothekben. Csontos János 1884-ben a *Magyar Könyvszemlé*ben hosszú jegyzékét közölte *A bécsi udvari könyvtár hazai vonatkozású kéziratainak*. Összeállításához elsősorban a könyvtár akkor még eléggé új nyomtatott katalógusát, a *Tabulae codicum*ot használta, de fölhasználta más, régibb katalógusokat és saját kutatásaira is támaszkodott. Igaz ugyan, hogy összeállítása olykor túlzottan értelmezte a magyar vonatkozást, mégis a közlemény nagy hasznára volt a későbbi kutatásoknak. Azóta azonban sok minden történt. Számos kódex az 1932-i velencei egyezmény alapján Magyarországra került és ma az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában található. Főleg pedig az újabb kutatások olyan hungaricum-kódexeket tártak föl, amelyekről Csontosinak még nem volt tudomása. Természetesen még ma is nagyon távol vagyunk attól, hogy az ÖNB minden magyarországi eredetű, illetve magyar vonatkozású középkori kéziratát ismernénk, mégis hasznosnak látszik a Csontos óta ismertté vált anyag közlése.

A következőkben bemutatott anyag legnagyobb részét 1969-ben sikerült megtalálnunk, amikor hosszabb kutatásokat folytattunk a bécsi könyvtár kéziratárában, hogy nyomára bukkanjunk azoknak a kódexeknek, amelyeket 1686-ban, Buda visszafoglalásakor találtak meg a királyi palota romjai közt és Bécsbe szállítottak. Az akkor megtalált könyvekről egyidejűleg jegyzéket készítettek.¹ Ezt a jegyzéket két év múlva, 1688-ban Julius Pflugk nyomtatásban is közölte.² Ez a jegyzék szolgált kutatásaink alapjául. Eredményeinket hosszabb tanulmányban készülünk közreadni, alaposabb kritikai indokolással.

Olyan esetekben, ha az illető kódex részletes leírása már publikálva van, akkor a szerző és cím mellett csak a publikáció helyére utalunk. (Korvináknál a *Corvinian Library*³ és a *Bibliotheca Corviniana*⁴ számára, máskor Hermann és Unterkircher katalógusára.⁵) Ha ilyen újabb, könnyen kéznél levő leírás nincs, részletesebb leírást közlünk. Ugyancsak

¹ Wien Österreichische Nationalbibliothek. Kézirattár. Ser. n. 370. „Reliquiae . . . Bibliothecae Budensis . . . Matthiae Corvini . . . in . . . Bibliothecam Caesaream translati . . . 1686. (egy XV. századi missale egylevelés töredékébe kötve.)

² PFLUGK, JULIUS: *Epistola ad Vitum a Seckendorf, praeter fata Bibliothecae Budensis, librorum quoque ultima expugnatione repertorum catalogum exhibens*. Jenae 1686. (A közlésben a kézirattól eltérő hibák vannak.)

³ CSAPODI Csaba: *The Corvinian Library. History and Stack*. Budapest 1973. („Studia Humanitatis” 1.) (Rövidítése: C. L.)

⁴ CSAPODI Csaba—CSAPODINÉ GÁRDONYI Klára: *Bibliotheca Corviniana*. 2. jav. kiadás. Budapest 1976. (Rövidítése B. C.)

⁵ *Beschreibendes Verzeichnis der illuminierten Handschriften in Österreich. Neue Folge. Die illuminierten Handschriften und Inkunabeln der Nationalbibliothek in Wien*. Hrsg. v. H. J. Herrmann. Bd. 1—7. 1923—1938. (Rövidítése H.) — UNTERKIRCHER, Franz: *Die datierten Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek*. 1—3. Wien 1969—1974. (Rövidítése U.)

közöljük, ha valamelyik kódex őrzési helye megváltozott Csontosi cikke óta. Megjegyzendő még, hogy az itt bemutatott anyag legnagyobb részének mikrofilmje már megtalálható a Magyar Tudományos Akadémia mikrofilmtárában és ott a kutatás rendelkezésére áll.

- Cod. Lat. 12. Livius. 1918-ban Nápolyba került.
 23. Plutarchos: Vitae parallelae. Korvina. (C. L. 525. sz., BC 146. sz.) (Csontosi jegyzékében tévesen a 23* jelzetű kódex szerepel 23. sz. alatt.)
 133. Appianus: De civilibus Romanorum bellis. Korvina. (C. L. 48. sz., BC 150. sz.)
 140. Statius: Silvarum libri V. Korvina. (C. L. 606. sz., B. C. 152. sz.)
 152. Asconius Pedianus: Commentaria in Ciceronis orationes. Korvina. Jelenleg már: OSZK Clmae 427.
 173. Ovidius: Metamorphoses. Vitéz János bejegyzéseivel. (H. VI. 1. 94. sz.)
 179. Petronius: Satyricon. — Rutilius Lupus: Schemata. — Aquila Romanus: De schematibus oratoriis. Kétes korvina. (C. L. 481. sz.)
 197. Aristoteles: Libri politicorum. Kétes korvina. (C. L. 59. sz.)
 218. Trapezuntius: In perversionem problematum Aristotelis. Korvina. (C. L. 669. sz., B. C. 154. sz.)
 229. Isokrates: De regimine principatus. — Brunus Leonardus Aretinus: Dialogus. Kétes korvina. (C. L. 367. sz.)
 250. Genealogiae deorum. — Guarinus, Baptista: Oratio de septem artibus liberalibus in inchoando felici Ferrariensi gymnasio habita anno 1453. — XV. sz. második fele, Itália. 82 fol. Az iniciálék helye üresen maradt. Címer nincs. Magyar vaknyomásos reneszánsz bőrkötés. (Olyan, mint a jenai korvina vagy Janus Pannonius Rep. I. 80. jelzetű lipcei kódexkötése.)
 256. Isokrates: Orationes. Korvina. Jelenleg már: OSZK Clmae 430.
 259. Aeneas Gazaeus: Theophrastus. — Lactantius: Divinarum institutionum epitome. Korvina. (C. L. 5. sz., B. C. 156. sz.)
 405. Chronicon Pictum. (Képes Krónika). Jelenleg már: OSZK Clmae 404.
 437. Boccaccio: De casibus virorum illustrium. Korvina. Jelenleg már: OSZK Clmae 425.
 438. Xenophon: De institutione Cyri. Trad. Poggio Bracciolini. Korvina. (C. L. 705. sz. — B. C. 158. sz.)
 447. Thomas de Capua: Summa dictaminis. — XIV. sz. 123 fol. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban elhozott könyvek közül való. (Pflugk.)
 505. Imago graphica totius terrae. — Series patriarcharum. — Compendium theologiae veritatis. — XIV. sz. 119 fol. Kötés: új. 1686-ban Budáról vitték Bécsbe. (C. L. 1007. sz.)
 514. Anonymus: Gesta Hungarorum. Jelenleg már: OSZK Clmae 403.
 545. Codex acephalus. Jelenleg már: OSZK Clmae 405.
 693. Bernardus Claravallensis: Sermones in Cantica canticorum. — XIII. sz. 154 fol. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban elhozott könyvek közül való. (Pflugk.)
 705. Ambrosius: Opera varia. — XII. sz. Sima bőrkötés. A Budáról 1686-ban elhozott könyvek közül való. (Pflugk. H. III. 7. sz.)
 717. Lactantius: Opera. — Ovidius: Metamorphoses. — Venantius Fortunatus: Carmen de pascha. — c. 1470. Firenze. Garázda Péter könyve. (H. VI. 3. 60. sz.)
 759. Gregorius Nazianzenus: Libri apologetici. — c. 1000. XV. századi gótikus vaknyomásos bőrkötés. 1666-ban Lambeck hozta el a budai palotából és adta a császári könyvtárnak. (H. II. 26. sz. — C. L. 308. sz.)
 763. Cyprianus: Epistolae et opuscula. — XV. sz. 124. fol. Kötés: új. Az 1686-ban Budáról Bécsbe szállított könyvek közül való. (C. L. 214. sz.)
 790. Augustinus: Flores super eius libros collectae a Francisco Mayronio. — Liber de haeresibus. — Dionysius Areopagita: Libellus de mystica theologia, accedit prologus Iohannis Saraceni ad Odonem S. Dionysii abbatem. — XIV. sz. 132 fol. Gótikus vaknyomásos bőrkötés. „Hunc librum . . . donavit dominus Otto canonicus Quinqueecclesiensis monasterio Sancte Dorotee Wienae Anno domini MCCCXLVII.” (H. V. 2. 73. sz.)

798. Cyprianus: Epistolae. — Liber de praeeminentia et cura pastoralis. — Pontius diaconus: De vita et obitu S. Cypriani. — Liber de duobus montibus. Kétes korvina. (H. VI. 3. 47. sz. — C. L. 213. sz.)
799. Athanasius: Opera. — Dionysius Alexandrinus: Epistola. Kétes korvina. (H. VI. 3. 48. sz. — C. L. 74. sz.)
826. Salvianus: De vero iudicio et providentia Dei. Korvina. (C. L. 583. sz. — B. C. 163. sz.)
872. Hilarius Pictaviensis: De synodis. — XV. sz. Vaknyomásos olasz reneszánsz bőrkötés. Szatmári György pécsi püspök könyve. (1518). (H. VI. 3. 17. sz.)
904. Pseudo-Clemens Romanus: Epistolae. — XIII. sz. 88 fol. Sima bőrkötés. 1686-ban Budáról vitték Bécsbe. 1356-ból való pannonhalmi vonatkozású oklevelet emeltek ki belőle. (Jelenleg Ser. n. 3512.) (C. L. 808. sz.)
914. Amalarius: Ecloga. — Expositio missae. — Theotolfus: Homiliae fragmenta. — Damasus: De missarum sollempniis. — Gregorius I. Magnus: Decretum de resurrectione. — Walafridus Strabo: De exordiis. — De vestimentis sacerdotalibus. — Traditio orationis dominicae. — Excerpta liturgici argumenti. — De baptismo. — Amalarius: Libri officiorum. — Sex epistolae. — X. sz. 223 fol. Illuminált. Gótikus vaknyomásos bőrkötésben. Valószínűleg az 1686-ban Budáról Bécsbe vitt könyvek közül való. (H. III. 50. sz.)
1215. Biblia Latina. — 1394. „in Castro Strigoniensi”. A scriptorok: Bernhardus és Ternlinus. Kötés új. „Collegij Christi Strigoniensis.” Az 1686-ban Budáról Bécsbe szállított könyvek közül való. (C. L. 715. sz.)
1319. Sermones seu themata sermonum per circulum anni. — XIV. sz. 115 fol. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe vitt könyvek közül való.
1320. Sermones per circulum anni. — XIV. sz. 228 fol. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe vitt könyvek közül való.
1375. Commentarius super psalmos. — Illuminálás: csak díszesebb kezdőbetűk. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
1403. Guillelmus Altissiodorensis: Summa aurea super quattuor libros Sententiarum. — XIV. sz. 241 fol. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe vitt könyvek közül való. (H. VII. 1. 47. sz.)
1539. Duns Scotus: In librum IV. Sententiarum. — Confessionale. — Informatio rudium de paupertate Christi et apostolorum etc. — XIV. sz. 148 fol. Egyszerű fatáblás bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe vitt könyvek közül való. (Pflugk.)
1611. Thomas de Hibernia: Manipulus florum. — 1306. (de ez lehet a mintapéldány évszáma is.) 379 fol. Sima fatáblás bőrkötés (egy korábbi kötést egy későbbi borítja.) „Collegij christij” (Esztergom.) (U. I. 1. 42. l.)
1780. Missale (csonka). — XV. sz. 122 fol. Gótikus, vaknyomásos bőrkötés. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe vitt kódexek közül való.
1799. Breviarium Strigoniense. Jelenleg már: OSZK Clmae 409.
- 1799* Pontificale. — c. 1400. Magyarország. 222 fol. A XVI. sz. elején Várdai Ferenc váci, majd gyulafehérvári püspöké. (H. VI. 4. 46. sz.)
2042. Bonifacius VIII.: Liber VI. Decretalium cum apparatu Iohannis Andreae. — XIV. sz. 117 fol. Gazdagon illuminált, képekkel. Kötés sima bőr. Kötésében oklevéltöredék a veszprémi egyházmegyéből. (H. V. 2. 89. sz., 73., 74. t.)
2079. Bonifacius VIII.: Liber VI. Decretalium cum glossa Iohannis Andreae. — XIV. sz. 113. fol. Díszesen illuminált. Gótikus, vaknyomásos bőrkötés, veretek nyomaival. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. (H. V. 2. 219–220. l.)
2106. Bonifacius VIII.: Liber VI. Decretalium cum glossis marginalibus et apparatu Iohannis Andreae. — XIV. sz. 228 fol. Szép iniciálékkal, de csak a kötet első felében. Sima félbőr-fatáblás bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. (H. VII. 2. 40. sz.)
2139. Martinus Polonus: Martiniana Decreti. Korvina. (C. L. 424. sz. — B. C. 168. sz.)

2145. *Glossae in Decretales Gregorii IX.*—XIV. sz. 152 fol. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe vitt könyvek közül való.
2146. *Occam, Iohannes: Directorium iuris.* — XIV. sz. 252 fol. „finitum . . . in Castro Strigoniensi.” *Scriptor Thomas Temlinus.* Gótikus lapszédísz nyomaival (az első levél kivágva.) Sima fatáblás bőrkötés.
2179. [Excerpta e I. parte Decreti Gratiani cum rubrica.] „Liber distinctio-num”. — XII/XIII. sz. 32 fol. Illuminált. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. Fol. 7^v „Iohannes lector Colocensis excerpit prae-notatas quaestiones de quodam apparatu decretorum.” (C. L. 857.)
2202. *Pars repertorii alphabetici iuris canonici litteras N usque S complectens.* — XIV. sz. 96 fol. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
2263. *Iustinianus: Institutiones cum glossis.* — *Authenticae cum glossis.* — *Codicis libri X—XII. cum glossis.* — *Consuetudines feudorum.* — XIV. sz. 264 fol. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe vitt könyvek közül való.
2271. *Haly Aberudiam: Commentarius in Ptolemaeum.* Korvina. (C. L. 314. sz. — B. C. 169. sz.)
2295. *Iohannes Ianuensis de Balbis: Grammatica. Catholicon A—F.* (A 2. rész elveszett.) — XV. sz. eleje. 291 fol. egy díszes iniciáléval és sok egyszerűbb díszszel. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. „Hoc volumen cum sua secunda parte sibi fecit ligari et taliter compleri . . . Thomas decretorum doctor Archidiaconus Nitriensis et canonicus in ecclesia Strigoniensi et in ecclesia Strigoniensi et ecclesie Sancti Adalberti martyris ante mortem donavit et tandem cito ab hac luce migravit . . . MCCCCXXX^o.”
2343. *Trapezuntius: Compendium grammaticae.* Korvina. Jelenleg már OSZK Clmae 428.
2363. *Regiomontanus: Canones.* Korvina. Jelenleg már: OSZK Clmae 412.
2365. *Bonfini: Symposion.* Korvina. Jelenleg már OSZK Clmae 421.
2384. *Platon: Opera.* Korvina. (C. L. 507. sz. — B. C. 170. sz.)
2388. *Ptolemaeus: Centiloquium.* — *Tractatus de regimine principum.* — *Explicatio locorum biblicorum.* — XIII. sz. 56 fol. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. (C. L. 553. sz.)
2391. *Chalcidius: Altividi de immortalitate.* Korvina. Jelenleg már: OSZK Clmae 418.
2458. *Thomas Aquinas: De rege et regno.* Korvina. (C. L. 642. sz. — B. C. 171. sz.)
2458. *Thomas Aquinas: De rege et regno.* Korvina. (C. L. 642. sz. — B. C. 171. sz.)
2463. *Boëthius: Arithmetica. Geometrica minora. Mensura monochordi.* — XIII. sz. 42 fol. Piros bőrkötés. „Iste liber est fratris Benedicti Engn (?) studentis fratrum ord. praedicatorum. Donatus est a fratre Nicolao prouinciali Anno domini MCCCXLVII.” „Ego frater Benedictus Engn. studens pestiensis”. (L. Csapodi Csaba: Egy pesti domonkos kódex és a „pest” köznévi. MKsz 1978. 157—158. l.)
2485. *Trapezuntius: Isagoge dialectica.* Korvina. (C. L. 671. sz. — B. C. 172. sz.)
2489. *Tribrachus: Eclogae.* Vitéz János kódexe. Jelenleg már: OSZK Clmae 416.
2815. *Aegidius Columna: De regimine principum libri III, in linguam Germanicam-tanslati.* — *Versus hexametri Latini cum versione Germanica et prosaica, directi ad ducem Albertum.* — 1412. Wien. „per Johannem lewbsa tund studentem Wuennensem”. A kódex tehát nem magyar eredetű, azonban a kötéshez a csatári kolostor stilonáriumának töredékeit használták föl (Zala megyei adatok, királyi oklevéltöredék a Csatári Biblia elzálogosításáról.) A kiemelt töredékek jelzete: Ser. n. 14.458.
3099. *Livius: Historiae decades I., III., IV.*—XIV. sz. 256 fol. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. Vitéz János glosszáival.
3118. *Lutatius Placidius: Scholia in Statii Thebaidos.* — XV. sz. 51 fol. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való, de Pflugk

- jegyzékében nincs benne. Tollius⁶ ad hírt róla. „Galeotti martii narnensis liber” (autográf írással.) (C. L. 609. sz.)
3124. Ptolemaeus: Liber iudiciorum. Et alia plurima opera astrologica. — XV. sz. 212 fol. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
3150. Boëthius etc. Csontosai jegyzékében már benne van, de utóbb Jakubovich E. 1374-ből való magyar nyelvű glosszákat talált benne: Magyar Nyelv 1927. 33–36. l.)
3167. Aristoteles: Historiae animalium libri X. — XV. sz. 96 fol. Sima fehér bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe vitt könyvek közül való. (C. L. 55. sz.)
3173. Ovidius: Metamorphoseon libri. — XV. sz. 172 fol. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
3250. Donatus: Arc grammatica. — Beda Venerabilis: Figurae. De metris. — Servius Honoratus: De quantitate syllabarum. — Phocas: Grammatica. — Gratianum actio pro doctoratu. — Merarius: De quantitate syllabarum. — Servius Honoratus: In primam Donati editionem. — Augustinus Dati: Elegentiae minores. — Gasparinus Bergomensis: Exordia super rhetoricam novam Ciceronis. — Pseudo-Cicero: Synonyma. — Poggius Florentinus: An seni sit duenda uxor. — Nicolaus Perotti: Libellus de metris. De gravibus metrorum. — Hippocrates: Jusiurandum. Latine a N. Perotti. — Partes orationis Latinae indeclinabiles. — 1469. „per me Benedictum Gayssprunner (?) de wollenzach (?)”. „Istum librum dedit ad bibliothecam collegii ducali [Wien] magister petrus gotfart ex corona.” (U. III. 1. 71. l.)
3358. Miscellanea historica. — 1476, 1477. Johannes Beckensloer könyve, de mivel a kódex tartalma erősen salzburgi vonatkozású, bizonyára már salzburgi tartózkodása idejéből. (U. III. 1. 74. l.)
3368. Petrus Blesensis: Epistolae. — XV. sz. 141 fol. Sima félbőr-fatáblás bőrkötés. Lehetséges, hogy a Budáról 1686-ban elhozott könyvek közül való.
3374. Codex Sambuci. Chronica Hungarorum. Jelenleg már: OSZK Clmae 406.
3497. Rudbertus monachus: Historiae Hierosolymitanae libri VIII. — Marco Polo: De conditionibus et consuetudinibus orientalis regionis. — 1442. Firenze. 115 fol. Illuminálás: csak tollrajzú iniciálé. Eredeti bőrkötés. „Iste liber est (áthúzva, helyette: fuit) Magistri Sigismundi obrecht de lengenveld [pozsonyi kanonok]. Nunc magistri Cristoff tunc temporis plebani in Hangstorf 1493.” A hátsó táblán egy vár rajza, 1500. évszámmal és 5 hexameter: „Parcere prostratis scit nobilis ira leonis”, ugyanaz, mint a budapesti Egyetemi Könyvtár Cod. Lat. 13. jelzetű korvinájában. (U. I. 2. 57. l.)
3571. Officium B. Mariae Virginis. — 1465–67. 233 fol. Meglehetősen kezdetleges illuminálással. A kalendáriumban magyar szentek. Van benne egy magyar nyelvű tizparancsolat. (Új magyar nyelvemlékek. Magyar Nyelv 1924. 85. l.) A mondseői kolostorból került Bécsbe.
3949. Bartholomaeus de Glanvilla sive Anglicus: De proprietatibus rerum. — XV. sz. 203 fol. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. Van benne egy magyar nyelvemlék. (Csapódi Cs.: Magyar nyelvű babonás imádságszöveg egy XV. századi kódexben. MKsz 1976. 126–128. l., 1 t.)
3956. Thomas Aquinas: Quodlibetum theologicum. Tractatus de uniformitate formarum. — XV. sz. 158 fol. Magyar reneszánsz bőrkötésben. Az 1686-ban Budáról Bécsbe szállított kódexek közül való. Benne egy papírtöredék: „Georgius ewsi Administrator strigoniensis.” (C. L. 647. sz.)
3959. Nicolaus de S. Sophia et Iohannes de S. Sophia: Consilia seu receptae medicae. — Solinus: De variarum herbarum et radicum qualitate et virtute medica. — Vocabularius alphabeticus herbarum. — 1394. Padua. 263 fol. sima liláspiros bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. Van benne egy 1486-ban Budáról kelteztet levél a kápolnaispánhoz címezve. Az előzék szép iniciáléval díszített XIII/XIV. századi pergamenlevél. Betáblázócsik héber Thora-töredék. (C. L. 873. sz.)

⁶TOLLIIUS, Iacobus: *Epistolae itinerariae*. Ed. H. C. Hennius. Amstelodami 1700.

3970. *Quaestiones in librum IV. Sententiarum.* — *Canticum Canticorum cum versione Germanica.* — *Sermones de sanctis.* — *Iacobus de Cessolis: Ludus scaccorum.* — *Stella clericorum.* — *Notabile de sacerdotibus.* — *Notabilia de Dominicali oratione.* — XV. sz. 236 fol. Némileg díszített kezdőbetűkkel. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
3976. *Tractatus de meteoris.* — XV. sz. 126 fol. Egy díszes figurális iniciáléval, különben dísztelen. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. Bele van kötve egy levél, amelyet Pálóczy György esztergomi érsek 1435 táján Milánóból Pálóczy Mátyushoz (1435–37 nádor) intézett.
3979. *Bernardus de Parentinis: Dicta sanctorum patrum de sollempnitatibus missarum.* — *Hericus de Frimaria: Tractatus super Decalogum.* — *Guillelmus de Lanicea: Dieta salutis.* — *Iohannes de Erfordia: Tractatus de confessionibus audiendis.* — 1431–37. 193 fol. „per manus Ipoliti de Weresmarth studentis ac Decliniste Quinqueecclesiensis nati Ambrosii de Senthgrgh . . . in scola (!) prediate Civitatis. Anno D. MCCCCXXX primo.” Egy nagyobb és több kisebb díszes kezdőbetűvel. Sima bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. „Iste liber fuit condam Ipoliti de weresmarth . . . concessus M. mathie Bach(?) Cantorj et concionatori et debet devoluj ad Ecclesiam . . . Bachiensem 1453.” (C. L. 792. sz. — Petrovich Ede: Veresmarthy Ipoly pécsi kódexe. Irodalomtörténeti Közlemények 1968. 672–676. l.)
3985. *Petrus Lombardus: Glossa super epistolas Pauli, pars II.* — 1363. 203 fol. Díszes fekete-vörös iniciálékkal. Kötés: új. „reportate Wienne per stephanum scholareum de chöttze (= Köpcsény) Anno domini MCCCCLXIX.” Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. Kötésén XXII. János pápa oklevele 1328-ból a pannonhalmiapáthoz. — A könyv végén egy sorredő fölnemoldott titkosírással. (U. I. l. 63. sz.)
3991. *Nicolaus de Lyra: Postilla in Pentateuchum.* — 1465. 187 fol. Illuminálás: csak nagy vörös kezdőbetűk. Vaknyomásos gótikus bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. „Iste liber est conuentus sancti Thome martyris Quinqueecclesie fundati fratrum predicatorum”. „Hunc librum habet Magister Nicolaus de Ezeek predicator ecclesie Quinqueecclesiensis a fratre Paulo ordinis predicatorum per modum concambii propter Epistolas Hieronimy (!)” (C. L. 443. sz. — U. III. 1. 107–108. l. III. 2. 272. t.)
3992. *Nicolaus de Dincelspül: Commentarius in librum IV. Sententiarum.* — XV. sz. 448 fol. Néhány díszesebb iniciáléval. Gótikus vaknyomásos bőrkötés. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. „Collegij Christi Strigoniensis liber.”
3995. *Commentum in libros Physicorum et Metaphysicorum Aristotelis.* — XV. sz. 104 föl. Zöld bőrkötés. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
3998. *Quaestiones in librum IV. Sententiarum.* — XV. sz. 94 fol. Magyar vaknyomásos reneszánsz bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
4007. *Eypheus: Commentarius in Aristotelis praedicamenta.* — *Augustinus: Praedicabilia. Praedicamenta.* — *Articuli Avicennae.* — *Distinctiones communes usitatae Parisiis.* — *Tentamen conceptus signis quibuslibet fixandi.* — *De arte praedicandi.* — *Introductio in chiromantiam.* — *Marienwerder; Calendarium cyclicum.* — *Praelectiones Parisiis factae de arte praedicandi.* — *Laurentius Aquilegiensis: Ars dictandi ad tabeliones Bononiae.* — *Tractatus de philosophia naturali.* — *Tractatus de ente.* — *Tractatus de logica.* — *Thomas Aquinas: De generibus scientiarum. Tractatus de dimensionibus.* — XV. sz. 301 fol. „Per me nicolaum de merienwerder”. — Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. Bejegyzések: „Johannes Prchrdj” 1439. — „Stephanus de Bordez (?) — Symon carolus de Karachonfalwa. — „Executor plebanus de chereny de Karad. — A kanedáriumban Sz. István, Imre, László.
4036. *Quaestiones variae ex iure canonico.* — *Alanus ab Insulis: Summa de omnibus vitiis.* — *Quaestiones ethicae.* — *Inhibitiones a communione*

- fidelium. — Biblia excerpta et glossata. — Augustinus: Soiloquia. — Iacobus Zocchi: Dicta de iure canonico. — Sermonum fragmenta. — 1477. 299 fol. „per manus Wolfgangi de Wacya” 1477. Sok kisebb-nagyobb díszes iniciálé. Új kötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. „Liber magistri Micheli (!) de Kapolna canonici ecclesie Iauriensis.” „nunc Magistri Jacobi de Kapolna, legatus altari Sancti Iacobi et Augustini.”
4146. Iohannes Eschuid: Summa astrologiae iudicialis. — Leopoldus de Austria: Fragmentum III. tractatus de astrologia iudiciaria. — De annorum revolutionibus. — Aben Esra vel Abraham Avenar: De planetarum conjunctionibus. — XV. sz. 264 fol. Több díszített kezdőbetű, csillagászati ábrák. Reneszánsz vaknyomásos (valószínűleg magyar) bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. (C. L. 915. sz.)
4147. Chrysostomus: Sermones LXXI latine versi. — De reparatione lapsi. — de titulo triumphali ... secundum Bernardinum de Senis sermo. — XV. sz. Több díszesebb iniciálé. Kötés: új. Valószínűleg az 1686-ban Budáról Bécsbe szállított könyvek közül való.
4169. Commentarius in librum II. Decretalium Gregorii IX et in quasdam Clementinas. — 1449. 350 fol. „Anno 1449 multum festinanter scripsi”. Több díszített lapszélkeret. Kötés: új. Valószínűleg az 1686-ban Budáról Bécsbe szállított könyvek közül való.
4182. Commentarius in librum III., IV. et V. Decretalium. — XV. sz. 292 fol. Díszesebb vörös és kék kezdőbetűk. Sima bőrkötés. Az 1686-ban Budáról Bécsbe szállított könyvek közül való.
4227. Commentarius in Rubricam Decretalium de iudiciis. — XV. sz. első fele. Kötés: új. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. Benne egy levél (pecsét töredékekkel) Péter váci püspöktől Temesvári Miklós esztergomi vikáriushoz. (1425–57.) (C. L. 958. sz. — H. VI. 1. 76. sz.)
4229. Lapus de Castillionchio: Allegationes abbreviatae per Antonium de Butiro. — Guilelmus Holborch: Collectio conclusionum Rotae 1376–1381. — XV. sz. 395 fol. Illuminált. Kötés: új. „Sacristie Strigoniensis”. (H. VI. 1. 111–112. l.)
4237. Sermones in evangelia. — Petrus Lombardus: Libri Sententiarum excerpti. — Lucidarius sive dialogus inter magistrum et discipulum. — Sermo de cupiditate. — Cyprianus: Tractatus de abusionibus seculi. — Augustinus: De corporis et animae misera vita. — Chrysostomus: Sermo de patientia. — De conflictu vitiorum et virtutum. — Evangelium apocryphum. Infantia Salvatoris. — Collectanea theologica. — XV. sz. 326 fol. „Manu propria Valentinus presbiter.” Sima bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. Bejegyzés: (fogalmazás) „Venerabilis Ludovicus dei gratia Rex Ungarie et Bohemie etc. fidelibus nostris Capitulo strigoniensi salutem et gratiam.” (C. L. 975. sz.)
4253. Innocentius III.: De miseria conditionis humanae. — Bernhardus Clavallensis: Liber apologeticus. — Tractatus moralisatus. — Themata sermonum de sanctis. — Paradisus animae. — Speculum peccatoris. — Augustinus: De lapsu mundi. De vita Christiana. — Isidorus Hispalensis: Synonyma excerpta. — Augustinus: De vera et falsa poenitentia. Admonitio. De conflictu vitiorum. — Bernhardus: De quattuor gradibus. — Richardus a S. Victore: De quattuor gradibus. — Collectanea praesertim ex operibus Bernhardi, Gregorii et Hieronymi decerpta. — De laudibus B. Mariae V. — XV. sz. 192 fol. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
4254. Lectura in Libros Sententiarum. — Tabula in S. Thomae Aquinatis opera. — Auctoritates sanctorum patrum ac doctorum. — Expositiones rariorum verborum, partim Germanice. — Synonyma. — XV. sz. 264 fol. Illuminálás: vörös-fekete-kék rajzú iniciálék. — Egykorú gótikus vaknyomásos bőrkötés. — „Iste liber est Magistri Sigismundi obrecht de lengenfeld” (pozsonyi kanonok).
4262. Petrus Lombardus: Glossa ordinaria super Epistolas Pauli apostoli. — XIV. sz. 182 fol. Illuminálás: vörös-fehér-zöld iniciálék. — Egykorú gótikus vaknyomásos bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. (C. L. 829. sz.)

4470. Bertrandus de Turre nobili: Opus quadragesimale, videlicet postilla super epistolas quadragesimales secundum ordinem, quo legitur in ecclesia Romana. — Sermones dominicales. — 1390. Buda. 351 fol. „1390 finitus iste liber. Et comparatus per dominum petrum praedicatoris nove montis pestiensis.” „lector ora pro domino nicolao dyterichspach Qui scripsit hunc libellum.” Athúzva: „Johannis presbiteri dicti Tusnowicerum”. 1391 „petrus praedicator Budensis”. 1390 „hunc librum comparavit dominus petrus praedicator Budensis in summa ecclesia ad beatam virginem.” Aggsbach, kartauzia. (U. I. 1. 67—68. I. I. 2. 219—220. 1.)
4596. Commentaria in Evangelium secundum Matthaum. — XV. sz. első fele. Magyarországi gótikus vaknyomásos bőrkötésben. „Anno domini 1449 fui admissus ad legendum.” „Magister Sigismundus obrecht de lengenuele in theologia baccalaureus posoniique (quod et histropolis dicitur) cum erigeretur Vniuersitas ex primis collegiatus hunc librum loco trium flor. Vngaricarum, quas de gradibus in facultate perceptis eidem debuit, coram tota facultate existente obtulit 1474.” (U. II. 2. 511. 1. — Csapodi Cs.: Az Academia Istropolitana egy fönmaradt könyve. MKsz 1976. 262—265. l. és németül: Armarium 1976. 45—48. l.)
4659. Henricus de Hassia: Tractatus de potestate clauium. — Oratio rhythmica de doloribus B. Mariae V. — Quaestiones theologicae. — Iohannes Gerson: Tractatus tripartitus. — Tractatus rubricatus. — Hugo cardinalis: Liber confessionum. — Henricus de Hassia: Epistola. Tractatus de Verbo incarnato. — Responsum fac. theol. stud. gen. Viennensis: De thesibus circa incarnationem 1385. Ulmae. — Henricus de Hassia: Tractatus de discretione spirituum. De sacrificio missae. — Versus memoriales. — De modo assistendi moribundis. — Innocentius III.: Expositio missae. — Henricus de Hassia: Tractatus de accipienda eucharistia. — Sermo de eucharistia. — Henricus de Hassia: Sermo. — Speculum animae. Expositio Decalogi. Epistola de contractibus. De rerum temporalium vanitate. — Epitaphium Henrici de Hassia. — Repetitiones scholasticae. — Collecta de Repertorio Iohannis Androae. — Conclusiones super IV. Decretalium. — Commentatiuncula de gradibus affinitatis et consanguineitatis. — Nicolaus de Dünkelspühl: Tractatus de septem peccatis capitalibus. — Adversaria ascetica. — Henricus de Hassia: De rerum temporalium vanitate. — Epistola paraenetica ad Judeos. — XV. sz. 382 fol. Scriptor „Hainricus de Marpurg” 1420. — Egykorú kötés. „Ego Iohannes de Otting d. d. Archidiaconus Soproniensis hunc librum Registravi singulaque in eo contenta consignavi.” 1459. (U. II. 1. 108. 1., II. 2. 164. t.)
5051. Commentarius in libros V Decretalium. — 1451. 470 fol. „Per me Symonem de darwas de hanwa arcium liberalium Magister” 1451. „Collegii Christi Strigoniensis”. Magyar bejegyzés: „zegen teologosok”. (U. II. 1.)
5077. Formularius cancellariae curiae Romanae alias Stylus curiae Romanae. — XV. sz. 477 fol. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. Az egyik szöveg: „Dilecto Filio Johanni de Vsk preposito Quinqueecclesiensi.” (C. L. 984. sz.)
5085. Novella super VI. Decretalium Bonifacii VIII. — Eadem novella ab alio glossata. — Thomas de Bipartita seu Piperata: Tractatus de praesumptionibus et iudiciis. — Solutiones super glossas contrarias in iure canonico. — Magister Bernardus: Margarita seu breuiarium iuridicum. — Bartholomaeus Brixienensis: Brocardica iuridica. — XV. sz. 349 fol. csak diszes piros kezdőbetűk. Egykorú bőrkötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
5093. Commentarius in titulos XX—XXX. libri II. Decretalium. — XV. sz. 493 fol. Új kötés. A Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
5101. Commentarius in librum II. et III. Decretalium. — Commentarius in quosdam titulos libri VI. Decretalium. — Tractatus de iure patronatus. — Tractatus in quosdam titulos Decretalium. — Commentaria in librum V. Decretalium. — Recollecta super cap. Ne prelati... — De schismaticis et ordinatis. — De homicidio. — Expositio rubricae de torneamentis. — Recoll. de raptoribus. — XV. sz. 734 fol. „per manus

- Nicolai Ostphy de Azconfalua" 1454. — Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. A fol. 49–50 közt bekötött külön lapon: „Decretalium Gregorii IX . . . quibus in fine adiunctum est Sigismundi Imperatoris Decretum Quintum super modo exercitandi editum A. C. 1435. Nec non Diploma Thomae Praepositi et Conventus". A jelzett darabok ninesenek a kódexben. A lap talán a későbbi bekötés alkalmával került ide.
5102. *Tractatus, quo Gregorius XII. verus et legitime electus pontifex probatur.* — Andreas Constantinopolitanus: *Sermo recitatus Constantiae tempore concilii generalis.* — Arengae coram pontifice recitandae. — Iohannes XXII. papa: *Regulae.* — *Praerogativae universitati Parisiensi concessae.* — XV. sz. 175 fol. Egy szép piros-fehér iniciálé van benne. Kötés: új. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
5107. *Commentarius in libros titulosque varios Decretalium.* — Iohannes de Deo: *Summula de arbore consanguineitatis.* — XV. sz. 602 fol. Félbőr-fatáblás bőrkötés gótikus vaknyomással. Egy bekötött pergamenlapon két arenga szövege: „Hanc arengam fecit Iohannes de Westfalia fr. min. Prior Henrici de Ast. Henricus de Hall professor utriusque iuris . . . palacio regis francie". Ennek ellenére valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
5112. *Buridanus, Iohannes: Quaestiones in libros physicorum Aristotelis.* — *Abbreviata Physicorum Aristotelis.* — 283 fol. „finitus . . . per Conradum de burgkunistet." 1411. Szép iniciálékkal. Zöld bőrkötés egyszerű átlós vonalakkal. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
5114. *Palomar Iohannes: Tractatus de concilio Basileensi.* — Iohannes de Turrecremata: *Responsiones.* — *Tractatus de variis concilii Basileensis quaestionibus.* — *Acta varia conc. Basil.* — XV. sz. 123 fol. Teljesen dísztelen. Kötés: újabb. Előzékként Gunzo olmúzi püspök, prágai adminisztrátor oklevele a huszitákról és egy utóbb beragasztott német nyelvű levél Laurentius capellanustól, kelt Wolvinch-ban. Mégis bizonyosra vehető, hogy a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való. (Pflugk.)
5121. *Miscellanea. (Commentarius in Decretum Gratiani.* — Franciscus de Zabarellis: *Expositio arboris affinitatis.* — Odofredus Beneventanus: *Opusculum de positionibus.* — Dinus Rossoni de Mugello sive Mugellanus: *Opusculum de I. et II. Decretorum.* — Antonius de S. Petro: *Repetitio de arbore consanguineitatis.* — Iohannes Gerson: *De celebratione missarum. De arte audiendi confessiones. De remediis contra recidivum in peccatis.* — *Sermo de efficaci oratione.* — Iohannes de Calderini: *Tabula secundum ordinem alphabeticum super V. et N. Testamentum, necnon Decretum et Decretalia.* — *Epitome librorum V. et N. Testamenti.* — XV. sz. 298 fol. Egyszerű, vonalas bőrkötés, piros-kék virágmintás metszéssel. — „*Liber ecclesie Strigoniensis.*" 1665-ben az ambrasi gyűjteményből került Bécsbe.
5133. *Cassiodorus: Expositio psalmodum 91–150.* — XV. sz. 204 fol. Sima bőrkötés. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
5249. *Collectanea medica.* — *Vocabularius herbarum Latino-Germanicum.* — XV. sz. 181 fol. Vaknyomásos gótikus bőrkötésben. Valószínűleg a Budáról 1686-ban Bécsbe szállított könyvek közül való.
7305. *Formularium cancellariae Wladislai II. Epistolae Latinae et Bohemicae.* 1504. Kötés: újabb. Az ambrasi gyűjteményből került Bécsbe. Tekintettel arra, hogy Ulászló cseh kancelláriája is Budán működött, föltehető, hogy ez budai kódex. De lehetett akár a magyar kancelláriáé is.
- 12.758. *Livius: Historiarum decas IV.* Korvina. (C. L. 404. sz. — B. C. 173. sz.)
- 12.989. *Thomas Aquinas: Secunda Secunda.* XIV. sz. 3. negyede. 280 fol. Illuminált. XV. századi gótikus vaknyomásos bőrkötésben. A XV. sz. végén a lövöldi kartauziaké volt, „*Ad leweld pertinēt.*" (H.)
- 14.447. *Miscellanea theologica.* — 1430–1432. Csázma (Szlavónia). 319 fol. „*per Iohannem prutenum . . . Czasme In selauoina.*" (U. II. 1. 157. l., II. 282. t.)

- 14.457. Miscellanea. — 1430. Csázma (Szlavónia). 279 fol. „per manus Iohannis pruteni in Czasman Selauonie ac succentorem ibidem”. (U. II. 1. 158—159. l.)
- 14.480. Zacharias Chrysopolita: Unum ex IV seu concordia evangelistarum. — Fragmenta. — Hieronymus: Tractatus de essentia divina. — Hexametri. — 1430—31. Csázma (Szlavónia). „In Capitulo Czasmensi per me Iohannem prutenum.” (U. II. 1. 160—161. l., II. 2. 262. t.)
- 15.019. Addobrandinus de Tuscanella: Tractatus super XII articulos fidei. — Tractatus super X praecepta legis. — 1319. 76 fol. „Francischinus de Montescilicia fr. eremitarum S. Augustini. Kötés: új. „Iste liber est religiosus impensis fratris Martini de Hungaria civitatis Quinqueecclesiarum lectoris ordinis fratrum heremitarum divi Augustini . . . Anno . . . 1492.” A kötés már nincs meg. (H. V. 1. 29. sz. — U. I. 1. 186. l., I. 2. 81. t.)
- Ser. nov. 2701—2702. Biblia Latina I. II. (Csatári vagy Admonti Biblia.) XII. sz. Magyarország vagy Salzburg? Díszesen illuminált, a XII—XIII. században a csatári kolostor tulajdona, a XIII. században elzalogosították, a XV. század óta Admontban volt. (Wehli Tünde: Az Admonti Biblia. Budapest 1977.)
- Hist. gr. 1. Ptolemaios. Korvina. (C. L. 554. sz. — B. C. 174. sz.)
- Hist. gr. 8. Nikephoros. Korvina. (C. L. 455. sz. — B. C. 175. sz.)
- Hist. gr. 16. Zonaras. Korvina. (C. L. 708. sz. — B. C. 176. sz.)
- Phil. gr. 29. Aristoteles. Kétes korvina. (C. L. 56. sz.)
- Phil. gr. 135. Oppanos. Kétes korvina. (C. L. 459. sz.)
- Phil. gr. 140. Heron. Kétes korvina. (C. L. 320. sz.)
- Phil. gr. 289. Hesiodos — Euripides — Sophokles — Theokritos — Aristophanes. — Homeros. Korvina. Bakóc Tamás aláírása van benne. (C. L. 321. sz. — B. C. 177. sz.)
- Suppl. gr. 4. Chrysostomos. Korvina. (C. L. 173. sz. — B. C. 179. sz.)
- Suppl. gr. 30. Diodoros. Korvina. (C. L. 225. sz. — B. C. 180. sz.)
- Suppl. gr. 45. Vocabularium Graeco-Latinum. — c. 1450. Ferrara. Janus Pannonius autogr. XV. századi magyarországi vaknyomásos bőrkötésben. (C. L. 1013.) — Csapodi Cs.: Janus Pannonius könyvei és pécsi könyvtára. (Janus Pannonius. Tanulmányok. Bp. 1975. 189—208. l.)
- Theol. gr. 1. Chysostomos. Korvina. (C. L. 174. sz. — B. C. 178. sz.)
- Theol. gr. 154. Evangelia. Kétes korvina. (C. L. 817. sz.)
- Theol. gr. 219. Basilius. Kétes korvina. (C. L. 105. sz.)
- Theol. gr. 337. Evangelia. Kétes korvina. (C. L. 816. sz.)

CSAPODI CSABA

Bakóc Tamás újabb nyomtatott búcsúlevele. A *Magyar Könyvszemle* hasábjain korábban már ismertettem Bakóc Tamásnak az 1514. évi kereszties hadjárat hirdetésére nyomtatott búcsúlevelét.¹ Ez eddig az egyetlen ismert dokumentuma ennek a Dózsa-féle parasztháborúba torkolló vállalkozásnak. A maga is jobbágy származású magyar primás 1513 márciusában — nagy reményei ellenére — alulmaradt a pápaválasztáson. Nagyratörő reményeit a Medici családból származó X. Leó hiúsította meg. Csalódott magyar vetélvtársát az új pápa igyekezett Rómából eltávolítani, és ehhez megfelelő indítéket keresni. Így megbízta az anyagiak iránt rendkívül fogékony esztergomi érseket a törökök ellen hirdetendő kereszties hadjárat megszervezésével. Az ehhez kapott pápai legátusi felhatalmazás — a nagy társadalmi tekintély mellett — ugyanis komoly pénzbeli előnyöket is jelentett Bakóc számára. Az ozmánok elleni fegyverbe hívás ugyanis együttjárt az ennek érdekében a hívek által nyújtott anyagi támogatás összegyűjtésével. Ebből természetesen a saját és az általa működtetett szervezet költségeit — a kereszt hirdetésének kiadásai címén — levonhatta. Azösszecszerzés megállapításánál azonban — az ezt a kérdést viszonylag pontosan szabályzó pápai rendelkezések ellenére — mindenekelőtt Bakóc magával szemben nem mindig szigorú lelkiismerete volt a döntő.

¹ *Magyar Könyvszemle* 1977. 213—221.

A fentiek után különös figyelmet érdemel a most előkerült újabb, ugyancsak nyomtatott búcsúlevél.² A felvidéki szenci járás szakolcai (Skalica) levéltárában őrzik az egykori Bársony család egyetlen középkori iratát, amely Bakócznak 1519-ben kelt oklevele. Az irat tulajdonképpen egy előre nyomtatott úrlap kitöltésével jött létre.³ A címe: *Forma bullarum confessionalium cum altari portatili*. Ebben Bakócz Tamás, mint apostoli „legatus a latere” felhatalmazást adott a kedvezményezetteknek, akiknek a nevére a nyomtatványt kitöltötték, hogy az általuk választott paptól a megfelelő pápai előírások alapján gyónás után a bűnöknek a szokottnál jóval szélesebb körében nyerjen feloldást, ill. teljes búcsúban részesüljön.

Ez a mai szemmel meglehetősen szokatlan eljárás természetesen csakis a saját kora fel fogásával és szokásaival magyarázható, amelyről az 1500. évben hazánkban hirdetett búcsú során kibocsátott hasonló ún. búcsúlevelek ismertetése során már röviden írtam.⁴ Bakócz oklevelének megértése érdekében mégis szükségesnek tűnik — ha csak egészen nagy vonásokban is — felvázolni azt az elvi és gyakorlati helyzetet, amelyben az említett okirat keletkezett.

A katolikus egyház azt tanítja, hogy a bűnért büntetés jár. Tehát az elkövetett rossz cselekedetekért azokkal arányos szenvedéssel kell számolni. A kiengesztelés történhet mind a földi élet során, mind a túlvilágon: itt jócselekedetek (imádság, alamizsna, böjtölés stb.), odaát vagy meghatározott időre szóló, ideiglenes (tisztítóútz), vagy örökös (pokol) szenvedés formájában. A hívők azon igyekeznek, hogy legalább a legnagyobb rosszat, vagyis a poklot elkerüljék. Ennek érdekében igénybe veszik a gyónást, vagyis amikor az Isten képviselőjében a katolikus egyház egyik papjának megvallják bűneiket, azokat megbánva és a megadott elégtételt, jócselekedetet elvégezve elnyerik a bűnbocsánatot, a feloldozást.

Vannak azonban olyan súlyos bűnök (pl. szentségtörés), amely alól a feloldozást csak az Isten földi egyházának vezetője, a pápa, ill. annak megbízottja (pl. püspök) adhat. Ezek az ún. fenntartott, rezervált esetek. A gyónás megfelelő elvégzését követő feloldozás az örök szenvedés, a pokol elől menekülést nyújt, azonban az ideig tartó — akár a földön, akár a tisztítóútzben — még elviselendő büntetés ellen nem. A kínlórástól félt hűveket ettől csak az ún. teljes búcsú elnyerése szabadíthatja meg, amelynek egyedüli engedélyezője az egyház valamennyi hívőnek jócselekedeteiből és az isteni kegyelemből összegyűlt ún. „lelki kincstár” kezelője, a római pápa.

Ő személy szerint természetesen már a középkor végén is csak igen korlátozott számban végezhetett ilyen teljes búcsúhoz vezető gyónatást, azonban az e célra kiküldött, speciális megbízottjai, a legátusok közvetítésével az egész akkori világon mód nyílt erre. Az ilyen pápai kiküldetés azonban csak bizonyos meghatározott alkalmakra és pontosan kijelölt területre történt. Ebben a körben azután a legátus — többnyire további megbízottak közbejöttével — a pápai bullában foglalt felhatalmazás alapján olyan engedélyt adhatott az egyes hívők, vagy azok meghatározott csoportja számára, hogy a megállapított feltételek teljesítése esetén a maguk által választott gyónatótól egyrészt a rezervált esetek többségében is kaphattak feloldozást, másrészt teljes búcsúban részesülhettek. Az így nyert különleges jogokat, privilégiumokat bizonyították az ún. búcsúlevelek.⁵

Az alapfogalmak eme szükségyszerűen elnagyolt tisztázása után már feltehetően világosabban érthető a konkrét helyzet Bakócz búcsúleveleivel kapcsolatban is. Az 1513. július

² E helyen is köszönetet mondok Szentgyörgyi Máriának, aki erre a figyelmemet felhívni szíves volt.

³ Másolata: Országos Levéltár (Budapest), Filmtár C 1424/6.

⁴ Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1960. 241.

⁵ PAULUS, Nikolaus: *Geschichte des Ablasses im Mittelalter*. Paderborn 1923, II. 124 és III. 303.

15-én kelt és szeptember 3-án kihirdetett pápai bulla jogi alapot nyújtott számára a keresztes hadjárat meghirdetésére a törökök ellen. Azoknak a híveknek, akik a fenntartott esetekben feloldozást, valamint teljes bűcsút akartak nyerni, valamilyen módon ki kellett venniük részüket e vállalkozás támogatásából. A legtermészetesebb módja ennek per sze a személyes hadbavonulás volt, amint ezt Dózsa hívei tették. Azonban pénzbeli hozzájárulással is segíteni lehetett a törökök elleni hadjáratot, így ezeknek az adakozóknak a számára is megnyíltak az említett privilégiumok. Ennek bizonyítására készült az a nyomtatott úrlap, amelyet az 1514. évi parasztháborút kirobantó keresztes hadjárat hirdetésére készült, és néhány esztendővel ezelőtt már részletes ismertetésre került.⁶

A most előkerült, második Bakócz-féle bűcsülevél ismertetését a fenti magyarázatokat tartalmazó kiterő után folytatni lehet. „Thomas” római bíboros, esztergomi érsek és konstantinápolyi pátriárka Magyar-, Cseh- és Lengyelország, továbbá számos más, a fentiekhez kapcsolódó területre az apostoli szék által kiküldött legátus ebben azt a privilégiumot adta, hogy a tetszés szerint választott gyóntatótól — néhány tételesen felsorolt és egészen súlyos eset (pl. a pápa elleni lázadás és összeesküvés) kivételével — a különben a pápa, ill. a püspökök részére fenntartott esetekben is akárhányszor alkalommal feloldozást nyerhesse nek bűneik, ill. korábban tett fogadalmaik alól. További, egyben legnagyobb kedvezménynek számított a teljes bűcsú elnyerésének privilégiuma, amely — amint erről a fentiekben már szó volt — a hívők legfőbb földi kívánságának beteljesülését jelentette. A hordozható oltár használatának viszonylag kisebb horderejű engedélyezése⁷ járult még mindezekhez.

Az összes felsorolt kiváltság engedélyezéséhez Bakócznak a törökök elleni harc hirdetésére kapott és a már említett 1513. évi bullában rögzített felhatalmazása nyújtott jogi alapot. Ez a most előkerült bűcsülevél úrlap azonban — a másiktól eltérően — nem tartalmaz semmilyen utalást sem a keresztes hadjáratról. Ez teljesen érthető hiszen 1514. május 15-én azt maga az esztergomi érsek állította le, mert az parasztháborúvá válva immár a fennálló társadalmi rendszert veszélyeztette. Ez az intézkedése természetesen súlyos erkölesi, de nem kisebb anyagi kárt jelentett személy szerint a magyar primás számára. Érthető tehát az igyekezete, hogy a kudarcba fulladt vállalkozását követően a pápától nyert széles körű felhatalmazása alapján a még hasznosítható privilégiumokból igyekezett minél többet „anyagi erővé” változtatni.

Ismeretes, hogy Bakócz a viharos 1514. évi eseményeket követően azon igyekezett, hogy nyilván a saját tekintélyén esett csorba kiköszörülése végett is, a Jagelló- és a Habsburg-család közötti házassági szerződéseket létrehozza. A tárgyalások erről Pozsonyban kezdődtek, amelyre a primás maga is odautazott. 1515. április 2-án, a nagyhét hétfőjén, mint pápai legátus mondott ünnepi misét a Szent Mártonról elnevezett, későbbi koronázó templomban. Itt latin, magyar, cseh és német nyelven olvasták fel azt a hirdetményt, amely tudtul adta, hogy legátusi hatalmánál fogva a jelenlevőknek teljes bűcsú elnyerését engedélyezte.⁸ Jól mutatja ez, hogy az esztergomi érsek a keresztes hadjárattól teljesen függetlenül is élt legátusi jogkörével, ill. az azzal járó felhatalmazásokkal.

A Magyarországon kibocsátott, nyomtatott úrlap kitöltésével létrejött és eddig ismert bűcsüleveleket mind bizonyos konkrét célra meghirdetett alkalommal bocsátották ki: az 1480.⁹ és az 1500. évi törökök elleni hadjárat,¹⁰ 1505–1506-ban a Szent Antalról elneve-

⁶ *Magyar Könyvszemle* 1977. 213–221.

⁷ *Hittudományi Folyóirat* 1901. 805.

⁸ FRANKÓI Vilmos: *Erdődi Bakócz Tamás élete*. Bp. 1889. 154.

⁹ RMNy 6.

¹⁰ *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve* 1960. 241–279.

zett ispotályos rend,¹¹ 1508—1509-ben a római Szent Péter bazilika építése¹² és az 1514. évi ismét csak a törökök elleni hadjárat¹³ javára. Bakócz most előkerült búcsúlevele ezzel szemben nem tartalmaz már semmi ilyen pontosan körvonalazott alkalmat sem, hiszen ez csak mintegy pótlásként szolgált a meghiúsult kereszties hadjárat helyett. Nem nyomtatott formában azonban már korábban is kiadásra került ilyen privilégium magyarországi kedvezményezett számára. 1474. július 20-án IV. Sixtus pápa Mátyás király részére engedélyezte, hogy minden gyónása alkalmával a teljes búcsú kedvezményébe részesülhessen.¹⁴

Hogy a Bakócz-féle nyomtatott búcsúlevél kibocsátása során mennyire támaszkodtak az ehhez felhatalmazást adó 1513. évi pápai bullára, azt jól mutatja, hogy annak több mondatát szinte szóról szóra fel lehet ismerni a nyomtatványban, amint ez már az 1514. évi úrlap esetében is megtörtént.¹⁵ Szolgáljon ennek illusztrálására az alábbi három példa:

*Az 1513. évi pápai bulla:*¹⁶

... in sinceritate fidei, unitate sancte Romane ecclesie ac obedientia et devotione nostra et successorum nostrorum Romanorum pontificum canonice intrantium ... (277 — 279. sor)

... vota quecumque visitationis liminum eorumdem apostolorum Petri et Pauli ultramarinorum et sancti Iacobi in Compostella ac religionis et castitatis votis dumtaxat exceptis, in huiusmodi sanctam expeditionem commutare valeant ... (280 — 284. sor)

... sic tamen, quod idem confessor eis, de quibus fuerit alteri satisfactio impendenda, eam confitenti per eum, si supervixerit vel per heredos suos, si forte tunc transierit, faciendam iniungat, quam ipsi vel illi — ut prefertur — facere teneantur ... (292 — 295. sor).

A Bakócz-féle búcsúlevél:

... a sinceritate fidei unitate dicte sancte Romane ecclesie ac obedientia et devotione prefati domini nostri apostolice vel successorum suorum canonice intrantium ... (25—26. sor)

... vota quecumque ultramarino visitationis liminum beatorum Petri et Pauli apostolorum ac sancti Iacobi in Compostella, necnon castitatis et religionis votis dumtaxat exceptis in alia pietatis opera commutare valeat ... (12—13. sor)

... Sic tamen quod idem confessor de his de quibus fuerit alteri satisfactio impendenda eum vobis per vos si superfixeritis vel per alios si forsan tunc transieritis faciendam iniungat quam vos vel illi facere omnino teneamini sue teneatis ... (16—17. sor.)

A kurzivált szövegrészek betűszerint egyeznek a két írásban. A még fennmaradt, viszonylag kevés mondatrész értelmileg ugyancsak azonos. A meglevő eltérés abból adódott, hogy a pápai bullának bizonyos fordulatokat szükségszerűen másként kellett fogalmaznia, mint az annak alapján kiállított legátusi oklevélnek.

Ugyanakkor viszont különösen figyelemre méltóak a jellemző eltérések a két okirat között. Ilyen a fentebb közölt második idézet végén is olvasható. A pápai bulla a „szent hadjárat” (expeditio sancta) kifejezésével szemben Bakócz ezen a helyen a „kegyesség más cselekedetei” (alia pietatis opera) megjelölést alkalmazta. Jól mutatja ez, hogy a magyar primás a kereszties hadjárat hirdetésére kapott legátusi felhatalmazását, vállalkozása meghiúsulását követően, nagyvonalúan általánosságban vette igénybe, pontosabban hasznosította. Hiszen ez esetben a búcsúlevélben igazolt privilégiumokkal nem a törökök elleni fegyverfogás, hanem más kegyes jócselekedetet, konkrétan a kedvezményezett által az esztergomi érseknek nyújtott alamiznaadás nyert lelki jutalmat.

¹¹ Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1961/62. 223—231.

¹² Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1963/64. 179—186.

¹³ Magyar Könyvszemle 1977. 213—221.

¹⁴ FRANKÓI Vilmos: *Mátyás király levelezése a római pápákkal*. 1458—1490. Bp. 1491, 94.

¹⁵ Magyar Könyvszemle 1977. 216—217.

¹⁶ Monumenta rusticorum in Hungaria rebellium anno MDXIV. Budapest 1979. 35—54.

Hogy Bakócz most ismertetett búcsúlevele mennyire összefüggött a már korábból ismerttel, azt a fentiekben kifejtettekén kívül a nyomdai előállítási módja is jól mutatja. Már az első ránézésre feltűnik, hogy a szöveg tipográfiailag legjobban kiemelt kezdőszavát (Thomas) mindkét búcsúlevélben pontosan azonos méretű és alakú betűkkel szedték. Ez jó kiindulási pontot nyújt az előállítás helyének és idejének megállapításához. Az 1514. évi őrület a bécsi Singrenius & Vietor műhelyben készült.¹⁷ A már említett kezdőszón kívül azonosak az 1514. évi két kiemelt címsor betűi a most előkerült szövegtípusával. Egyedül a három címsor szedése történt az 1514. évi kiadványokban nem használt nyomdai anyaggal. Azonban ennek azonosítása sem okoz problémát az említett bécsi nyomda készletével.¹⁸

A szövegtípus állapota még a nyomtatás időpontjának beszűkítését is lehetővé teszi. A bécsi társasvállalkozás ugyanis ezeket a betűket 1510-től 1515 elejéig történt szétválásukig használta. Ismeretes még ezt követően Vietornak egy kiadványa 1515. február 24-ről keltezve ugyanezzel a szövegtípussal.¹⁹ Ezt követően azonban mind Singreniusnál, mind Vietornál megváltozott egyrészt a méret,²⁰ másrészt a vessző, a kötőjel és a „Q” betű alakja.²¹ Összefoglalóan megállapítható tehát, hogy Bakócz most előkerült búcsúlevelének őrületjét Bécsben nyomtatták még pedig az 1515. év dereka előtt. A legnagyobb valószínűség szerint a primás már hamarosan a keresztes hadjárat betiltását követően, vagyis 1514. év második felében a Singrenius & Vietor cégnél, de legkésőbb a következő esztendő első felében az önállósult Hieronymus Vietornál készítette ezt az őrületet.

Az ebből eddig ismert egyetlen példányt azonban jóval később, 1519-ben állították ki „Tymaniae ex conventu Sancti Joanni Baptiste” keltezéssel „Egregio Balthasar Barson de Iklad ac domine Elisabeth consorti, Ursule, Brigide, Anne filiabus, Blasio filio ejusdem Gaspar Ka[theri]ne Margarete fratribus ejusdem”. Tehát Nagyszombat városában a domonkosoknak Keresztelő Szent Jánosról elnevezett kolostorában írták be a kedvezményezett család tagjainak nevét: Ikladi Bársony Boldizsár, felesége Erzsébet, leányai Orsolya, Brigitta, Anna, fia Balázs és testvérei Gáspár, Katalin, Margit.

A nyomtatott őrület kitöltésének helye tehát a felvidéki Nagyszombat. Az oklevél hitelességét bizonyító pecsét Bakócz Tamásé. Tehát a már beteges és idős főpap 1519. év folyamán rövid ideig e város falai között tartózkodott, ahol a domonkosok kolostorában állította ki e búcsúlevelet az akkor feltehetően hivatalos ügyekben sokat utazgató és ott tartózkodó Bársony Boldizsár, ill. családja számára.

Bársony Boldizsárról sajnos személy szerint szinte semmit sem lehet tudni. Ikladi Bársony Boldizsár — ugyancsak az 1519. évben — szerepel II. Lajos udvartartásában.²² Ahhoz a kisnemesi származású, új hivatalnoki réteghez tartozott, amelynek tagjai a Mohács előtti évtizedekben mind nagyobb számban jelentkeztek a királyi, ill. az országos ügyintézésben.

Érdekes módon vele párhuzamosan nem kevesebb, mint három másik előnévvel is ismeretes Bársony Boldizsár, aki ugyanolyan beosztásban, vagyis mint a királyi udvartól speciálisan kiküldött személy, közelebből mint nádori megbízott járt el hivatalos ügyek-

¹⁷ Magyar Könyvszemle 1977. 218—219. ■■■■■

¹⁸ ISAAC, Frank: *An index to the early printed books in the British Museum. Part II. MDI—MDXX. Section II—III.* London 1938. A húsz soronként 172 mm méretű gót betűk leírása a 242. lapon, a reprodukciója pedig a 284. lapon található.

¹⁹ WUNDERL, Sebastian: *Oratio ad ... Matheum ... cardinalem Gurcensem.* — OSZK Ant. 2288.

²⁰ Húsz soronként 111 helyett 112, ill. 113.

²¹ Már az új változat tapasztalható pl. Vietornak 1515. augusztus 5-i keltezésű kiadványában, amely Joachimus Vadianus *Oratio coram invictissimo Sigismondo rege Poloniae ... c. művét tartalmazza.* — APPONYI, *Hungarica* 110. sz.

²² FÖGEL József: *II. Lajos udvartartása.* Bp. 1917, 58.

ben: 1508. május 30-án „Csigleri Bársony Boldizsár”,²³ 1522. augusztus 29-én „Tabajdi Bársony Boldizsár”,²⁴ 1524. július 5-én „Berényi Bársony Boldizsár”.²⁵ Bónis György, aki behatóan foglalkozott ezzel az említett réteggel és annak tagjaival, nem tudta megnyugtatóan eldönteni, hogy ez a három személy azonos volt-e?²⁶ Most azután ehhez a háromhoz negyedikként még Ikladi Bársony Boldizsár is csatlakozik. Nagyon kicsiny a valószínűsége annak, hogy ilyen viszonylag ritka család- és keresztnévvel a Mohácsot közvetlenül megelőző két évtizedben négy különböző személy is tevékenykedett volna ugyanolyan feladatokkal megbízva.

Megerősíteni látszik ezt a vélekedést az a körülmény is, hogy a Bársony Boldizsár névvel kapcsolatos mind a négy helység a Mohács előtti Fejér megyében feküdt egymástól csupán néhány km-es távolságban. A középkori Magyarországon ezen kívül birtokos Bársony család csak a közeli Veszprém megyei Mencselyből²⁷ és a jóval távolabbi Bács megyéből ismeretes.²⁸

A Fejér megyei Bársonyok a Mohács előtti négy évtizedben a már említett Iklad, Csigler, Tabajd és Berény helységeken kívül még Gyuró, Kuldó és Tétény megjelölést is hordtak nevük mellett. Csigler, ma mint Csillér pusztá Nádasladányhoz tartozik Székesfehérvártól kb. 15 km-re délnyugatra. Tabajd és Lovasberény község Bicskétől 10 km-re délre, ill. Székesfehérvártól 18 km-re északra fekszik. Kuldó és Gyuró 1935-ben egyesült, és ma Gyuró néven Martonvásártól 10 km-re északnyugatra található. Tétény 1950 óta Budapest XXII. kerületének egy részét képezi. Iklad pontos helye ma már nem azonosítható, de ugyancsak Fejér megyében lehetett.²⁹ Az összes említett község a megyén belül a térképen jól körülrajzolható területen helyezkedik el: a Budát Fehérvárral összekötő útvonal és a Vértes-hegység közötti alig húsz km széles sávban.

Boldizsáron kívül 1486 és 1498 közötti évekből még több Bársonyról maradt fenn emlék Fejér megyéből. A bécsi egyetem anyakönyvébe — természetesen a magyar „natio” tagjaként — 1486 második szemeszterében „Jacobus Barson de Kuldw”, majd 1498 első félévében „Joannes Barson de Titin” nevét jegyezték be.³⁰ 1486. július 13-án „Joannes Barson”-t a gyurói nemesek között említették.³¹ Kuldói Bársony Mátyás és fivére, Tamás 1491-ben helyi hatalmaskodásban vett részt.³² *Thomas Barson de Iklad* 1498. december 17-én mint nádori ember járt el.³³ Hasonló feladatot látott el „Albertus Barson de Kuldó” 1498. június 29-én.³⁴

Tehát a család tagjai közül ebben az említett másfél évtizeden belül is többen egyetemet látogattak, ill. a királyi hivatalok nevében jártak el. Ebbe a képbe jól beleilleszkedik a mi Boldizsárunk, aki a Mohács előtti két évtizedben hasonló feladatokat látott el.

A nyomtatott búcsúlevél Bársony Boldizsár egész akkori családját is felsorolta a kedvezményezettek között. Ezek között olvasható fia, Balázs neve is. Ez lehetőséget nyújt e

²³ „de Chyglyer” és „de Chyglyri” — Bp. Országos Levéltár, Dl. 86737 és 86738.

²⁴ „de Thobayd” — Bp. Országos Levéltár, Dl. 91063.

²⁵ „de Beren” — Bp. Országos Levéltár, Dl. 23967.

²⁶ BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon*. Bp. 1971. 403. és 407.

²⁷ CSÁNKI Dezső: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*. III. köt. Bp. 1897, 264.

²⁸ Aracsá és Csímor — CSÁNKI: I. m. II. köt. 168.

²⁹ CSÁNKI: I. m. III. köt. 332.

³⁰ *Die Matrikel der Universität Wien*. Bd. II T. II. Graz — Wien — Köln 1967, 44.

³¹ Bp. Országos Levéltár, Dl. 19163.

³² KÁROLY János: *Fejér megye története*. V. köt. Székesfehérvár 1904. 313, 643, 645, 650.

³³ Bp. Országos Levéltár, Dl. 106.698.

³⁴ Bp. Országos Levéltár, Dl. 20696.

család és ezzel összefüggésben Bakócz okirata későbbi sorsának követésére. Nagy Iván viszonylag terebélyes családfát állított össze a lovasberényi Bársony családról.³⁵ Ebben egy ismeretlen keresztnevű apától származó testvérpártól, Balázstól és Györgytől eredeztetni ennek a 18. század első felében kihalt famíliának összes tagját. Aligha kétséges, hogy az említett Balázs nem más, mint Boldizsár fia, akit 1519-ben három leánytestvére után, feltehetően mint legfiatalabb gyermeket sorolt fel az esztergomi érsek irata. Így György nevű öccse feltehetően csak ezt követően születhetett. A későbbi adatok is azt erősítik, hogy Balázs nem sokkal 1519 előtt születhetett, hiszen 1561-ben, amikor Morvaországban birtokot és illetőséget kapott, János és Boldizsár fia már élt, de Balázs nevű, legfiatalabb gyermeke még nem.³⁶ A Boldizsár név újbóli feltűnése tovább valószínűsíti azt, hogy Balázs és György apja a mi Boldizsárunk volt. Így az említett családfa legfelül a nyomtatott búcsúlevélben említett kilenc személlyel kiegészíthető.

Ugyancsak jól magyarázza a fenti származásbeli összefüggést még az is, hogy a Bakócz által kiállított irást ma Szakolcán őrzik. A Mohácsi vést követően ugyanis a Bársony család Fejér megyéből az országnak törökök által nem veszélyeztetett észak-nyugati részébe menekülhetett. Boldizsár két fia közül az idősebb, Balázs a Morva, míg a fiatalabb, György a Vág völgyében telepedett le. E két ág összes későbbi birtokai és említései földrajzilag is ezek szerint különülnek el egymástól egészen egyértelműen.³⁷ Az idősebbik ág került tehát — nyilván a még megmentett, régi, családi iratokkal — a Kis-Kárpátokon kívülre, pontosabban éppen Szakolcára és környékére. Nagy Iván családfáján pl. az említett Balázs egyik, Zsigmond nevű dédunokája, tehát már a 17. század közepe táján, kifejezetten Szakolcaiként szerepel.

Még egyetlen személyre érdemes kitérni Boldizsárunk leszármazottjai közül, ez pedig egyik ükunokája, Bársony György. Boldizsár Balázs nevű fia tehát Fejér megyéből elmenekülve³⁸ előbb Morvaországban kapott birtokokat, majd családját a Morva folyó keleti, magyarországi partjára, Nyitra megyébe tért vissza. Petheő Borától született Boldizsár nevű fia péterfalvi Török Katát vette feleségül. Legidősebb fiúknak, Jánosnak neje borsai Csorba Mária volt. Az ő házasságukból született Péterfalván 1626. március 3-án Bársony György. Lutheránus voltak feladva katolizáltak, sőt György papi pályára is lépett. Eppen a protestánsok ellen harcolt azután a neofiták jól ismert túlbuzgóságával a legnagyobb kíméletlenséggel. Már viszonylag korán és meredeken emelkedett az egyházi ranglétrán: 1665-től váradi, majd 1675-től egri püspök volt. Halála 1678. január 11-én következett be.³⁹

A nyomtatott búcsúlevél bibliográfiailag pontos leírása a következő:

[BAKÓCZ] Tamás: Forma bullarum confessionalium cum altari portatili. — Forma absolutiois totiens quotiens. — Forma absolutiois plenarie premissa confessione. [Viennae Austriae 1514—1515 Singrenius & Vietor.]
Egyleveles, egyik lapjára nyomva, szedéstükre 224 × 338 mm, 37 soros, 111, 172 és 252 mm/20 sor méretű betűtípusok, 17 mm-es lombard.

³⁵ *Magyarország családjai. I. köt.* Pest 1856, 207. — I. m. Pótlék-kötet. Pest 1868, 99.

³⁶ *Turul* 39 (1926), 12.

³⁷ Tehát Balázs és leszármazottai mind a Morva völgyében: Kukló (*Turul* 9 (1891), 40.), Kopesány, Szakolca és Péterfalva (Nagy Iván: I. m. pótköt. 99.). — György és leszármazottai mind a Vág völgyében: Beckó (*Turul* 10 (1892), 92.), Patvaróc (*Turul* 38 (1924/5), 173. és 44 (1930), 19.), Tyapkó (*Turul* 44 (1930), 16.), Rozvác és Verbó (Nagy Iván: I. m. pótköt. 99.).

³⁸ Előnévként később e család kizárólag a berényi, ill. lovasberényi nevet használta, ami egyértelműen a Fejér megyei eredetre utal. Ezen belül így tisztázható az is, hogy az ottani két Berény közül nem Csákberényből, hanem Lovasberényből származtak.

³⁹ SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkái. I. köt.* Bp. 1891. 614—615. has.

1. sor: Forma Bullarum Confessionalium cum Altari portatili. // (T²)homas Miferatione diuina Tit. fancti Martini in montibus sacrosanctae Romaⁿe ecclesie presbiter Cardinalis Strigoniens. Patriarcha Constantinopolitans. ad Hungarie Bohemie // Polonie Datie Noruegie & Suetie Regna . . . 28. sor: . . . Datū Anno Incarnationis dominice // Millefimoquingentesimo Pontificatus fanctissimi in Christo patris & domininridi Leonis diuina prouidentia pape decim Anno // Forma abfolutionis totiens quotiens. // MISEREATUR tui dominus nofter Iefus Christus, & per meritum sue pafsionis te abfoluat auctoritate cuius, & apostolica mihi in hac parte commissa & tibi concessa. Ego te abfoluo ab omnibus // peccatis tuis fedi apostolice non referuatis in nomine Patris + & Filii + & Spiritusfancti. + Amen. // Forma abfolutionis plenaria premiffa Confessione. // MISEREATUR tui &c. Et post uerba odis abfolutionis, dicat facerdos. . . 37. sor: . . . In nomine Patris + & Filii + & Spiritusfancti +. Amen.

Skalica, Archiv.

BORSA GEDRON

Siderius kátéjának ismeretlen debreceni kiadása (1618). A káté feldolgozása során számba vett, kötelező használatát előíró öt zsinati intézkedés, valamint az újabb könyvészeti kutatások eredményei folytán már korábban meg lehetett állapítani:

„A zsinati végzések foganatoságát bizonyítja a káté kiadástörténete. Bibliográfia eddig nem készült róla, az általános vélemény szerint húsznál több kiadást ért meg. Ezt a számot 34-ben rögzíthetjük — ami valószínűleg még további kiegészítésekre szorul.”

A mű jelentőségét illetően legnagyobb hordereje kétségtelenül a dunántúli református egyházkerület 1618. évi pápai zsinati határozatának volt, amelyben a felavatandó lelkészek tan-, illetve vizsgaanyagául rendelte.² Ilyen utasításnak eleve maga után kellett vonnia az 1597-ben első ízben kiadott káté újabb megjelentetését, — mint ahogyan az első kiadás mögött az 1597. január 16-án tartott tasnádi közzsinat deliberátuma áll: „Az ifjúságot a kátében folytonosan és szorgalmasan oktatni kell.”³ Példány hiányában azonban idáig pusztá feltételezésnél nem lehetett többet mondani.

A debreceni református kollégium Nagykönyvtárában 1907-ben alkalmazott Oláh Gábor⁴ az R. 955 helyrajzi szám alatt őrzött egység⁵ katalóguslapjára ezt jegyezte fel: „Töredékek két külön könyvből, melyek egy 1619-ben Debrecenben megjelent s ugyanott ugyanakkor bekötött könyv lerongyolódott táblájában találtattak⁶ és így 1619 előttiek.” A kutatásra bocsátott két levél ívjelzete azonban D₄—D₆, rajtuk a szöveg értelemszerűen folytatódik, az őrszavak is helyénvalóak, tehát egy könyv részlegét képezik. Siderius kátéja ismeretében könnyen lehetett azonosítani vele. A töredék a [76.] kérdéssel kezdődik, és a [81.] válasz felénél szakad meg.⁷ (A lapszéli jegyzetekben közölt bibliai helyek szedése nagyon hibás: a két levélen hat sajtóhiba található.⁸)

Az Oláh Gábor által leírt évszám vetette fel a kérdést: nem az említett pápai zsinati határozattal kell-e azt összefüggésben látni? Annak ellenére, hogy a dunántúli református

¹ BARCZA József: *Siderius János kátéja*. = *Studia et Acta Ecclesiastica*. 3. köt. Bp. 1973. 853.

² ZOVÁNYI Jenő: *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*. Bp. 1977. 426.

³ TÓTH Sámuel: *Adalékok a tiszántúli ev. reformált egyházkerület történetéhez*. 1. füzet. Debrecen, 1894. 9.

⁴ *Debreceni Protestáns Lap* 1907: 188.

⁵ Jelenlegi jelzete RMK 1356. Köszönetet mondok a Nagykönyvtár dolgozóinak szíves segítségnyújtásaiért.

⁶ Ez a leírás Szikszai Fabricius Balázs Nomenclaturájának a Nagykönyvtárban őrzött példányával azonosítható.

⁷ *Studia et Acta III*: 873—874.

⁸ A 76. fejeletnél Gen 7 helyett 17-et, I. Cor. II helyett III-at; a 77. fejeletnél Jac. II helyett I-et; a 79.-nél Rom. 11 helyett 10-et; a 81.-nél ugyancsak Rom. 11 helyett 10-et, Mt. 11 helyett Hebr. 11-et szedtek.

szek es bizodalmonknak is kel
abban lenni, ki csak az élő Istent
illeti.

IV. Mert csak az Isten tudgya Ios. 1.
Iattya egyedül minden hely. Ezo. 14.
be, levő köntögeknek búkic-
gket, es fivékét által larvan
fokat-is tudgya mit

III. Meri csak ő egyedül az Isten, is
mindenható, az ki mindenfele
elérkezik, es kinek mindente c-
Isten-ve vagyon.

III. Mert esküvefevel fo- Efa. 24.
gadta, hogy az ő tücsöfeket es Iere. 17.
dícsjreitit soha senkinek nem
enged, sőt atkozotnak mond-
gya, vállakitermettet alattban ve-
tíremenfeget.

D 5. Hany

Mi vegre kel az Ur Vácso:
rajavaléni?

Először. Az Christusbán től I. Genes. 17.
Istengeretinek es kegyelmének
bizonságára.

II. Az Christushalalanak em. 1. Cor. 15.
lekezetire.

III. Bűneinknek bocsanat. 1. Tim. 1.
tyának megpecsettefere.

III. Az Christussal valo eg. 1. Cor. 10.
gyűfűlűnknek erőfűgere.

V. Az atyafui szeretetnek bi-
zonságára.

VI. Hitűnknek erőfűgere az
Istennek hozzánk valo jo aka-
Iattya felől. Mert holot az ő Sz.
Fiat erőfűtűnk adta, kinek dragab Rom. 8.
marhaja nem volt, vallyon s mi-
csoda lehetne immar oly dolog
kit

D 4

dolopara rendeli
nyer es boz har
sz orhon valo közön
mert az Isten nem oly
nak mindenek meg
get es habnat az Ur Vácso
ra.

Könyörgés
 valóságos
 esztendőnk
 nem átkelnek
 az emberek

Kit ő túle könyörgésünk által
 meg nem nyerhetnek.

Micsoda az könyörgés?

Lelki es testi jóknak igaz hit-
 rasob. 1. ből való kérése Istenről az Chri-
 toan. 6. stus nevében, es az elvőt jókért
 való háláadás.

Kinek kel könyörgeni?

2. Kor. 10. Csak egyedül az Istennek, az
 Deut. 6. ki minden jóknak kur feje, es ki
 Mat. 4. azt az őt isteféget semmi terem-
 tet által nem kőzölheti.

Miért kel csak egyedül az
 Istennek könyörgeni?

Rom. 10. Előőr, Mert az igaz könyör-
 zial. 145 ges az hittel egytve Istenet,
 es az kinek könyörgünk, hitünk
 nek

Hány dolog kívántatik az
 igaz könyörgéshez?
 Hat kiváltepen.

Mellyek azok?

1. Előőr, Az igaz Isteni esme-
 ret, hogy bizonyos legy benne,
 es tudgyad ki legyen az, az kinek
 könyörgés, es micsoda akarat-
 tal legyen hozzád.

2. Az igaz Hit, es az Isteni-
 geretiben való tökéletes bizo-
 dalom az Christus kedveert,
 hogy semmit ne ketelkedyel
 annak meg nyeresefelől az mit
 Istenül kívans.

3. Ág es Istenek
 tör. deimes, hogy magunk-
 nak es az mi ercsmünknek sem-
 mit ne tulajdonítsunk, avagy
 abból.

egyházkerület végzésének érvényesítésére a területén levő németújvári nyomda is alkalmas lehetett: akkori püspökének, Pathai Istvánnak közelmúltban felfedezett, a debreceni egyetemi könyvtár állományába került istentiszteleti rendtartása ott jelent meg 1617-ben. Az egybevetés azonban — eltérő betűtípusok miatt — kizárta a németújvári tipográfiát. Ugyanígy az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött és az RMNY 801. szám alatt leírt első, 1597-i kiadásának töredékeivel sem egyezik meg. Emitt a kérdések kurzive vannak szedve, amott nem, továbbá a mindkét töredéknek megmaradt D₄ levélén nem azonos a szövegrész. Berlász Piroska szakvéleménye szerint⁹ töredékünk betűtípusai egyértelműen arra vallanak, hogy Debrecenben 1615—1625. között nyomtatták. Ez az idői keret nem zárja ki annak a lehetőségét, hogy a két levél kapcsolódhat az 1624. évi debreceni kiadáshoz. Csonka példányát Szabó Károly fedezte fel a háromszéki Cserey Múzeumban.¹⁰ Az összehasonlítás nem áll módunkban. Tekintettel azonban az idői szempontra, valamint nyomdai lehetőségekre, egy konkrét eset analógiája alapján indokoltnak tekinthetjük a feltételezést: Siderius János kátéját Debrecenben 1618-ban másodszor adták ki.

Thury Etele mutatott rá arra, hogy a dunántúli és felsődunamelléki református egyházkerületek között, egyházkormányzati-személyi szinten

„a testvéri jó viszony . . . megvolt, egymás zsinataira jártak, követeket küldöttek, a fontosabb kérdésekben egyik kerület kikérte a másik véleményét. Így Csene Péter¹¹ maga is többször jelen volt a dunántúliak zsinatán . . . 1617. május 1-én Köveskúton, 1618. január 17., 18-án Pápan.”¹²

Csene Péternek pedig a II. Helvét Hitvallás kiadása folytán összeköttetése volt Debrecennel. Nevéhez fűződik az analógnak tekintett eset. Szintén a dunántúli szuperintendencia mondta ki a Köveskúton 1616. április 24-én tartott közzsínatán: „Confessio Helvetica latine et hungarice exprimi curetur.”¹³ Ennek következtében jelent meg az ő fordítása Oppenheim után¹⁴ Debrecenben.¹⁵ Ajánlólevelének kelte 1616. augusztus 10.! A zsinati végzést tehát rövid időn belül végrehajtották — Debrecenben, és ez megismétlődhetett Siderius kátéja esetében is. Szenci Csene Pétertől értesülhetett a tiszántúli református egyházkerület a dunántúliak újabb könyvszükségletéről, és Rheda Pál jól felszerelt nyomdája révén ismét segítségül sietett.

A zsinati előírás a katekizmus kelendőségét eleve biztosította. Sőt, kifejezett gazdasági érdek fűződött a nyomtatás mielőbbi elkezdéséhez, más vállalkozó megelőzéséhez. Ugyanakkor mind a II. Helvét Hitvallásnak, mind ennek a káténak megjelentése nem parciális érdekeket szolgált csupán: a magyarországi reformátusság egésze szempontjából hasznos és szükséges kiadványok voltak ezek, a fellángolt hitviták idején különösképpen. A debreceni editio a város egyháztörténeti jelentőségét, centrális jellegét tükrözi.

BARCZA JÓZSEF

⁹ Hálásan köszönöm a dr. Borsa Gedeon közvetítésével kapott segítségét.

¹⁰ *Magyar Könyvszemle* 1879: 120.

¹¹ Szenci Csene Péter (1575—1622) a felsődunamelléki református egyházkerület püspöke volt 1615-től haláláig.

¹² THURY Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története*. Pápa, 1908. 365.

¹³ *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár* 1908: 125.

¹⁴ RMK I. 466. Ajánlásának kelte 1616. április 19. A köveskúti zsinat résztvevői már értesülhettek erről a vállalkozásról.

¹⁵ RMK I. 465., RMK II. 366. Az eredeti, latin nyelvű szöveg hitvédelmi szempontot szolgált: azért adták ki, hogy az ellenfél ne csak másodkézből vett idézetek, illetve fordítás alapján ismerhesse meg.